

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94(477)(930) «1918»

Солдатенко В.Ф.

ПОРІВНЯЛЬНА ІСТОРІОГРАФІЧНА ОЦІНКА МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Суперечливим подіям 1918 р. загалом та окремим його аспектам, зокрема, присвячено надзвичайно багато літератури з різноманітними підходами, висновками й оцінками. Серед новітніх публікацій автор статті пропонує ознайомитися з книгою «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки». Представлене дослідження оцінює політику, що призвела до кардинальних зрушень у тогочасній Європі. У статті йдеться про надзвичайно складні процеси, що наповнювали міжнародне життя у 1918 р., місце і роль України в них. Ґрунтовний аналіз проведено на основі архівних та інших джерел наукових центрів Австрії, Німеччини, Угорщини, Великої Британії, Франції, Польщі, Чехії, Росії та інших країн. Поява книги стало непересічним явищем в історичній науці. Реагуючи на її зміст, висновки та оцінки, історики України можуть поєднати їх з власними набутками, врахувати позитиви, відхилити те, що з погляду серйозної наукової експертизи виявиться неприйнятним, додатково продумати аргументацію щодо сумнівних моментів та зосередитися на нагальних й перспективних питаннях.

Ключові слова: Гетьманат, уряди Німеччини та Австро-Угорщини, Брестська конференція, окупація, контрибуції, система заготівель, терор, повстанство, дипломатія.

В історіографії не так багато зарубіжних публікацій, присвячених революційній добі в Україні (1917-1920 рр.), тому надзвичайний інтерес викликала поява фундаментального дослідження «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки» [1]. Це переклад німецькомовного видання 2011 р., з підготовленого інтернаціональним колективом учених із наукових центрів Австрії, Німеччини, Польщі, України й Росії [2].

Проект, розроблений упродовж тривалих років, було втілено у низці поєднаних спільним задумом авторських нарисів. Він має свою вагому детермінованість, оскільки передбачає окреме вивчення не просто зазначеного у назві видання предмета, а безпосередньої інтегрованості в українські справи іноземних чинників. Дослідження з'ясовує й оцінює політику, що призвела до кардинальних зрушень в Австро-Угорщині, Німеччині, Польщі, Росії та, зрештою, Європі загалом.

Його цінність полягає у виявленні, ґрунтовному аналізі й уведенні до наукового обігу пластів архівних та інших джерел, майже невідомих вітчизняним історикам. Вони зібрані з архівних, бібліотечних сховищ,

дослідницьких колекцій наукових центрів Австрії, Німеччини, Угорщини, Великої Британії, Франції, Польщі, Чехії, Росії та інших країн.

Результати проведеної роботи багаточисельно й охоплюють 1914-1922 рр. Оскільки предметно й всебічно охарактеризувати, детально відтворити всі сюжети кризь призму історіографічної оцінки в одній статті з обмеженим обсягом неможливо, увагу зосереджено на безперечно головній, стрижневій, аккумуляційній складовій – дослідженні зовнішньополітичних курсів, їхньої реалізації щодо України у ключовому, переламному для більшості суб'єктів історичної дії 1918 р. Окрім того, такий варіант зумовлений як структурною вибудовою, так і питомою вагою окресленої проблеми у творі, що розглядається.

Варто згадати, що певна реакція на книгу під специфічним кутом зору уже здійснювалася автором даної публікації [3; 4].

Природно, що для повної комплексності реконструкції досліджуваних процесів за потреби не виключена й стисла апеляція до певних положень за межами зазначеного. Такий підхід не лише виправданий, але й доцільний, коли ставиться мета порівняльного аналізу історіографічних набутоків різних наукових шкіл.

Для розуміння сутності ухвалених рішень на Брестській мирній конференції важливо мати уяву про політику Центральних держав та країн Антанти від початку Першої світової війни (автори відповідних підрозділів – В. Дорнік та П. Ліб).

Позиція українських істориків ґрунтується на тому, що геополітичні інтереси ворогуючих коаліцій задалегідь зумовили розробку далекосяжних планів перекроювання державно-політичного устрою Європи, що деякі країни намагалися реалізувати під час Першої світової війни. Україні як об'єкту зазіхань та примноження своїх потенціалів, у цих планах було відведено одне з важливих місць [5].

Автори проекту «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки» істотно урізноманітнюють і конкретизують аналіз, диференційовано розглядаючи кожну окрему країну, позиції й погляди політикуму, керівництва військових відомств і різних верств населення.

Стверджуючи, що питання України до 1914 р. для Німецької імперії «не було пріоритетним» [1, с. 93], у книзі було зроблено спробу довести, що під час війни мало що змінилося, «оскільки не було ніяких стратегічних цілей ведення війни» і все залежало від фронтових ситуацій. Саме тому в програмах простежується «пасивність в українському питанні» [1, с. 95-100].

Окрім того, автори у межах контрверзи Фішера не просто згадують, що «жорсткі умови Брест-Литовського мирного договору начебто цілком уписувалися в традиції “прагнення до світового панування” Німеччини, політика якої була “неперервною” у 1914-1918 рр.», а й наводять низку інших авторитетних свідчень на користь цієї концепції. Натомість, стверджують же

автори інше: «Незалежно від того, чи вбачали в Україні інструмент для того, щоб зламати хребет Російській, а то й навіть Британській Імперії, чи були це представники Пангерманського союзу чи промисловці і чи публіцистика Пауля Рорбаха виходила порівняно великими накладками, – всі ці ідеї вийшли з-під пера і народилися в головах різних угруповань або окремих осіб. Уряд Німеччини, звичайно, міг мати якісь міркування щодо України, втім до офіційної воєнної програми він ніколи не залучав ідей різних лобістських груп. Так, в офіційних і напівофіційних німецьких воєнних програмах 1914-1917 рр. немає ні слова про підривні проекти чи про Україну як ключ до перемоги над Росією.

Вести мову про неперервність політики кайзерівської Німеччини щодо України під час Першої світової війни, означало б бути далеким від реальності» [1, с. 101].

Щоправда, в інших місцях книги автори визнають, що окупація України у 1918 р. була реалізацією планів німецького «прагнення до світового панування» і що «на такі ідеї дійсно можна натрапити в деяких документах важливих посадовців». На схожі думки нашої уваги й практична діяльність Е. Людендорфа, хоча історики вважають зазначене неістотним і через деякі обставини дургорядним [1, с. 124-126].

Не зважати на аргументованість підсумкової позиції дослідників, які, за відсутності відповідних документальних свідчень, категорично заперечують поширені, зокрема, в українській історіографії погляди, звісно, не можна. Однак чи не доцільніше було б продовжити поглиблене вивчення проблеми, додатково залучивши до аналізу і практику воєнних дій, і зіставлення викладених підходів з тими студіями, що побутують в українській історіографії.

На відміну від Німеччини, для Австро-Угорщини українське питання було не лише зовнішньополітичною, а й внутрішньою проблемою, що лише загострювалася під час воєнних дій та взаємовідносин з поляками й угорцями, інтереси яких суперечили пориванням і цілям українського визвольного руху [1, с. 93-94].

Хоча офіційний Відень вважав «русинів» «тірольцями Сходу», у Галичині, Буковині він віддавав перевагу неукраїнцям, а якщо й зважувався на певні поступки, то дуже ретельно піклувався, щоб вони або зовсім не зачіпали польські позиції, або ж були прийнятними для польської сторони.

Досить відміни від домінуючої в українській історіографії погляди авторів на плани Відня щодо анексії, які зародились у результаті завоювання східного простору «Української монархії» («Україна аж до Дону») під егідою (тобто протекторатом) німецької нації (Німеччини й Австро-Угорщини) [6, с. 50-51]. Вони доводять, що «основна мета Двоєдиної монархії у цій війні від самих її початків була в боротьбі за власне існування та збереження державної цілості» [1, с. 102]. Важливим аргументом виступає теза про «протилежні позиції урядів Цислейтанії та Транслейтанії щодо територіальних

проблем» [1, с. 101-102]. Щоправда, запропоновані аспекти дещо коригує визнання того, що Австро-Угорщина, приєднавши нові території коштам Росії (отже, такі плани існували), хотіла стабілізуватися як регіональна «потуга» [1, с. 102]. І саме на цьому ґрунті проростали футурологічні варіанти створення бар'єра проти «мілітаристично-азійської Росії».

Вартий уваги й «австро-польський проект» – план створення з Галичини та російського «Царства Польського» третього державного утворення з такими ж, як у Цислейтанії та Транслейтанії, правами. Однак, під час війни під тиском обставин від нього відмовилися, повернувшись знову на рубіж 1916-1917 рр.

Звісно, українців не влаштовувала перспектива остаточно опинитися під «польським батоном», що призводило до виникнення таких концепцій, як ідея створення в Україні габсбурзької монархії на чолі з ерцгерцогом Вільгельмом (Василем Вишиваним).

Українські історики поволі відходять від концентрації уваги на тому, що практично до осені 1918 р. панівною в українських політичних колах залишалась ідея «коронного краю», ведучи мову з дещо загальної й аморфної позиції австролялізму галицьких і буковинських лідерів [7]. Натомість, у монографії, навпаки, на документальній основі доводиться: саме на цьому наполягали представники галицького політикуму [1, с. 104-106], що стало зумовленим знайомством з позиціями учасників Брестської конференції.

Документальні дані, дають певні підстави для сумнівів у не помилковості та ефективності представленого у виданні підходу. Згідно з ним між політикою Німеччини та Австро-Угорщини з початку війни й до Брестської конференції та позицією під час переговорів органічного зв'язку не існувало, а на поведінку делегацій Центральних держав майже виключно вплинула ситуація, що склалася на початку 1918 р. [1, с. 107-113]. Розглядаючи поведінку німецької й австрійської делегацій переважно під кутом зору продовольчої кризи, що дедалі загострювалася в їхніх країнах, автори книги акцентують увагу на мотивації тимчасового тактичного характеру. Звісно, незважати на загрозу революційного вибуху (а вже починалися «голодні бунти») не варто. Схожі аргументи із залученням широкого кола джерел було наведено в історіографії, починаючи з 1920-х рр. (внесок у відтворення подій зробили вітчизняні історики [8] та їхні колеги в еміграції [9]). Але згодом виникли й аргументовані більш принципові та загальні міркування [10], зокрема щодо змін, що принесли світу новітні революційні потрясіння. Власне, схожими є й висновки аналізованого видання: «Для держав Антанти Брест-Литовськ був, поза сумнівом, тим рубіконом, який німці перейшли. Вже лиш дипломатичне визнання та укладання сепаратного миру з, як вони вважали, німецьким конструктом “Україною” були для них актом анексіонізму, спрямованим проти єдиної Росії. Німецький мілітаризм, мовляв, показав своє справжнє обличчя. Другий Брестський договір, підписаний відразу потому 3 березня з російськими більшовиками, був для них лише остаточним підтвердженням анексіоністських прагнень Німеччини у

Східній Європі. Крім того, широке схвалення обох договорів у німецькому Рейхстазі стало для них підтвердженням, що не лише військова кліка, яка тримає населення в заручниках, а й демократична частина Німеччини поділяє цю думку» [1, с. 113].

Що ж до Австро-Угорщини, то виникли ускладнення з ратифікацією договору (він так і не був ратифікований), зокрема щодо таємних протоколів про включення до складу Української Народної Республіки Холмщини й створення зі Східної Галичини й Буковини «коронного краю» з безпосереднім віденським управлінням.

Автори цього наукового проекту вносять уточнення у з'ясування механізму формального й документального забезпечення процесу запрошення до України австро-німецьких військ – «заклик про допомогу» [1, с. 113-114], – що дещо відрізняються від тверджень М. Грушевського, М. Дорошенка, П. Христюка, В. Винниченка, М. Шаповала [11], на сюжетах з публікацій яких здебільшого ґрунтуються концепції сучасних українських істориків.

Хоча західні союзники добре усвідомлювали, що хліб і ресурси, обіцяні українською стороною, без окупації взяти буде неможливо, вони змогли повести справу так, що дипломати УНР були вимушені брати участь у підготовці відповідних документів, а не лише слухняно сприймати зовнішній диктат [1, с. 113].

Водночас підходи Німеччини й Австро-Угорщини до непростої проблеми відрізняються: Берлін (його представники взяли участь у розробці відповідного документа) без зволікань виявив готовність відреагувати на «прохання», а Відень виявив вагання. Точніше, була спроба зв'язати позитивну відповідь на офіційне звернення українців про допомогу зі зміною підписаних у Бресті угод про «коронний край» і Холмщину у бік їхнього «пом'якшення» – тобто поступок полякам, які гнівно відреагували на «неприпустиму зговірливість» австрійських дипломатів. Позначались і побоювання у цісарських колах про ризикованість військової акції, можливість її негативних наслідків. Керівні кола Німеччини, особливо військові, вдалися до умовлянь і навіть певного тиску, після чого Австро-Угорщина «здалася».

Автори книжки ретельно, «поіменно» розбирають ставлення різних політичних, державних, військових, громадських діячів обох імперій до проблеми складного вибору: на кого орієнтуватися у Росії – на «старі сили» («білий рух»), що ще не склали зброї і, схоже, не збиралися того робити, чи на революційну, радянську Росію – нову реальність, що дедалі міцніла; як використовувати окуповану Україну: як джерело ресурсів чи інструмент для тиску на Росію для її розвалу, тим самим убезпечившись від постійної загрози зі Сходу. До цих питань додалася ще одна «дилема політики щодо України: чи варто витратити сили й ресурси на формування самостійної держави, яка занурена в хаос, чи краще безпосередньо окупувати цю територію і використовувати український уряд як маріонетку? Щодо цього питання

існували діаметрально протилежні думки в політичних і військових колах» [1, с. 116]. Отже, спрощеного підходу тут бажано уникати, поглиблюючи дослідження найрізноманітніших аспектів суспільного життя в тогочасних Німеччині й Австро-Угорщині, до чого й спонукають матеріали аналізованої збірки.

Неоднозначним виявилось бачення керівників окупаційної адміністрації своєї місії в Україні. Це призвело до протистояння поглядів прихильників запровадження непрямого правління (за зразками Британської імперії), тобто забезпечення певної незалежності (кайзер Вільгельм II, Г. фон Ейхгорн, Р. фон Кюльман, П. фон Гінтце), та тих, хто припускав «фіктивність незалежної держави», що «не має своїх підвалин», і вважав, що «життєздатної самостійної української держави ніколи не буде», «національна ідея постане й впаде за присутності наших військ», а місцевий уряд – не більше, ніж «табличка» (В. Гренер, Е. Людендорф) [1, с. 116-118].

Різнилися підходи до проблеми австрійських діячів О. Черніна, Р. Буріана, Й. Форгача, а також не в усьому узгоджувалися з німецькими уявленнями щодо перспектив України й оцінку своєї присутності в регіоні.

Спільним залишалось тверде переконання, що режим є об'єктивно окупаційним, і, яким би не був український уряд – центральнорадівським чи гетьманським, – неодмінно залежним, керованим ззовні. Хоча в документах відчувається намагання уникати прямолінійних, зневажливих оцінок, суті це не змінювало. Вище командування армії Австро-Угорщини вважало: «Сучасний стан дає Центральним державам змогу домагатися свого так само, якби країна була окупована, втім, з тією перевагою, що розпорядження виходять під маркою місцевого уряду, який, однак, у питаннях виконання цих розпоряджень знову ж таки залежний від нашої допомоги й загалом змушений цілком і повністю виконувати нашу волю» [1, с. 121]. Наведене повністю збігається з давно оприлюдненими документами з відповідними термінами у назвах [12], що використовувались у вітчизняній історіографії [13].

Щоправда, останніми роками нівелюють категоричність оцінок щодо статусу присутності військових сил Центральних держав в Україні і навіть протиставляють австро-німецький окупаційний режим в Україні («допомога», «дружня акція», «на запрошення», «цивілізовані європейці» тощо) «більшовицькій», «радянській», «російській» «окупації». Концентрованим втіленням цієї тенденції стала стаття в «Енциклопедії історії України» з прикметною назвою «Австро-німецьких військ контроль над територією України» [14], у якій оминаючи терміни «інтервенція», «окупація», штучно відшуковуються позитиви перебування в Україні австро-німецьких військ як стабілізуючого чинника, підпори встановленого в Україні державного ладу (Гетьманату) [15].

Структура запропонованого міжнародним колективом науковців дослідження з неминучістю призводить до смислових повторень. Однак у цьому є й певні

логічні переваги: інформацію подано немовби концентричними колами, що поетапно розширюють пізнання об'єкта вивчення.

У такій системі координат, як центральна проблема, виділяється розділ «Німецька імперія та Австро-Угорщина як окупанти України 1918 р.» (автори – В. Дорнік, П. Ліб та В. Расевич).

Перші згадки про інтервенцію Центральних держав в Україну знаходять вичерпне документальне обґрунтування, зокрема, у підрозділі «Воєнні операції» [1, с. 195-234], як утім і в наступних структурних одиницях. Терміни «війна», «просування військ» (переважно вздовж залізничних колій), «воєнна кампанія», «бої», «бойові дії» та інші – сутнісні характеристики, що є в значному пласті документів кінця зими-весни 1918 р. Вторгнення до України німецької армії розпочалось 18 лютого, австро-угорські частини долучилися до походу 28 лютого [1, с. 196], а завершили 8 травня захопленням Ростова-на-Дону [1, с. 199].

У вітчизняній історіографії інтервенцію до України, зайняття територій традиційно зображено як спільну, дружню акцію німецьких та австро-угорських військ. Складається враження, що у воєнній операції частини й підрозділи йшли разом, буквально пліч-о-пліч. Про це свідчить і дуже поширений, навіть домінуючий термін – «австро-німецька інтервенція й окупація» [16].

Насправді, як проілюстровано в книзі, ситуація була зовсім інакшою. Починаючи з Брусиловського прориву влітку 1916 р., Німеччина взяла під контроль діяльність Дунайської монархії майже в усіх сферах, передусім військовій і зовнішньополітичній. Офіційному Відню це було не до вподоби, що викликало внутрішній спротив, навіть конкуренцію. Останнє й далось взнаки з перших днів інтервенції у «змаганні» за те, чиї війська захоплять населенні пункти першими, що викликало потребу розмежувати райони окупації. Переговори з цього приводу, як і щодо можливості створення спільного командування, наштотувалися на суперечності, зокрема й у територіальних інтересах-розрахунках [1, с. 236-237]: «Минув не один день, поки вдалося досягнути порозуміння щодо розмежування зон впливу обох держав. Обидва командування блокували діяльність одне одного, ставлячи вимоги про спільне управління портовими містами та залізничними шляхами й погрожуючи не підпорядковувати свої війська командуванню союзника» [1, с. 237]. Лише 28 березня 1918 р. вдалося підписати «Військову угоду між двома головними командуваннями щодо України». Згідно з ухваленим документом, Австро-Угорщина одержала контроль над південно-західною частиною Волині та Подільською, Херсонською й Катеринославською губерніями, а Німеччина – над усіма іншими територіями, зокрема Кримом. Для завершення деяких операцій та вирішення економічних проблем було здійснено спроби досягти узгоджених організаційно-адміністративних рішень. Австро-угорців, наприклад, турбувало, що їх вплив в українській столиці було зведено

до мінімуму, і це не могло не позначитися на виконанні умов Брестського договору у продовольчій сфері.

Залишаючи без уваги ці суперечності, відштовхуючись від реального переважаючого впливу на українську владу німецького чинника, особливо за Гетьманату, українські історики у своїх працях здебільшого говорять про німецькі впливи, майже залишаючи на маргінесі австро-угорську військову присутність у регіоні [17].

У книзі «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки» визначені аспекти висвітлено дуже детально [1, с. 238-254], що дозволяє предметно уявити принципи, зміст, характер, особливості управління у німецькій та австро-угорській окупаційних зонах України, побачити спільне й відмінне у практиці іноземного адміністрування українського життя. Чіткість з якою було створено й функціонували управлінські структури (фахові, вікові, кількісні та інші параметри), адекватно відтворено у сучасному ретроспективному аналізі.

Уточнено кількісні дані окупаційних контингентів: німців – 250 тис. влітку (20 дивізій) і 200 тис. наприкінці терміну перебування [1, с. 242-243], австро-угорців – 240 тис., восени кількість було скорочено [1, с. 253] і водночас зроблено висновок, що «попри всі зусилля, австро-угорські інституції в Україні навіть приблизно не мали того впливу, який мали інституції німецького союзника» [1, с. 254]. У спільних же адміністративних органах окупаційної влади, що діяли здебільшого в економічній сфері, періодично виникали суперечки.

Оригінально зображено проблему формування національної армії – відповідний підрозділ має назву «Нерішуча “українізація”: українські військові організації в період окупації». В українській історіографії основним гальмівним чинником у цьому процесі визнано окупаційну адміністрацію, яка остерігалася, щоб зміцнілі збройні сили Гетьманату не було повернуто проти «гарантів становища». Схожі мотиви брали початок не лише з мемуарів П. Скоропадського та свідчень представників його оточення. Вони були настільки очевидними, що «просочувалися» навіть у художні твори, прикладом чого можуть бути суперечки з приводу відсутності власної армії Української Держави, що виникали між літературними персонажами М. Булгакова («Біла гвардія», «Дні Турбіних» тощо).

Автори видання «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки» мають дещо інший погляд. «В тому, що формування українського війська просувалося надто повільно і що напіввійськові формування перебували переважно в жалюгідному стані, була провина не лише Центральних держав. Більша частина провини лежала на самому Гетьманові, оскільки він не вірив, що Центральні держави виведуть війська раніше весни 1919 р. і тому не усвідомлював нагальності питання побудови власних збройних сил» [1, с. 258-259].

Психологічно особовий склад інтервенційних військ налаштовували на подвійний, диференційований підхід до населення України. До тих, хто був прихильником Центральної Ради, далі – гетьманського правління, і вважав іноземні армії визволителями, слід було виявляти лояльність (зважаючи на запрошення урядом УНР для наведення ладу). До тих, хто чинив спротив (усіх їх огульно іменували більшовиками), належало застосовувати закони воєнного часу – розстрілювати.

Згодом таку практику було поширено й на селян-повстанців. Мабуть, автори непевні щодо «суперечливого пункту в історичному оцінюванні “блискавичної війни” в Україні 1918 року: чи був “дозований терор” проти цивільного населення й ворожих сил інтегральною компонентою цієї концепції, щоб ще більше поширювати хаос у таборі противника?» [1, с. 201]. Хоч би як наголошували на «амбівалентній картині» (ситуації в Україні – хаотичній, заплутаній, малозрозумілій для пунктуальних і навіть педантичних іноземців), вживання лапок до терміна «дозований терор» свідчить не про запозичення з тогочасного лексикону, а усвідомлення неадекватності його вживання на позначення реальних дій влади: масштабний терор – карні експедиції, воєно-польові суди, контрибуції, заручники, тілесні покарання, повішання, розстріли, артилерійські обстріли, руйнування населених пунктів тощо [1, с. 201-202]. Навряд чи це можна пояснити й виправдати тим, що «серед німецьких військ нерідко траплялися випадки свавілля та порушення дисципліни» [1, с. 203], як і недостатньо розглядати «радикалізацію боротьби з більшовиками» переважно через призму офіційних, часто розрахованих на публічність наказів як відповідну зворотню реакцію окупантів на відомі їм приклади жорстокого ставлення більшовиків до українського населення [1, с. 204-207].

Загалом у логічному ланцюжку причинно-наслідкового зв'язку спостерігається прагнення зобразити картину взаємовідносин між окупантами й місцевим населенням так, начебто жорстокість окупантів була вимушеним, необхідним заходом щодо «невідомо з яких причин» наростаючого спротиву іноземним інтервентам. Автори цитують накази, згідно з якими «до потолочі від самих початків треба ставитися з усією нещадністю», «росіянин (так називали всіх мешканців України. – В.С.) розуміє лише брутальну силу... Слабкість тут недоречна», про розстріли полонених, «нещадне» зачищення й розбросання мешканців населених пунктів, організацію масових захоронень [1, с. 208-213].

Практика ж була набагато трагічнішою, коли діяли не за наказами, а з бажанням «радикалізувати» боротьбу з більшовиками: «в полон їх уже не брали, навіть якщо йшлося про тисячі солдатів. І це, здається, нікого не турбувало», не мало «ніяких службових наслідків», а, навпаки, закінчувалося присвоєнням підвищених військових звань тощо [1, с. 213-214]. Логіка окупантів видається надто прямолінійною, навіть вузьколінійною: усіх повстанців вони вважали більшовиками (насправді у липні 1918 р. підпільні

осередки налічували близько 4,5 тис. членів РСДРП(б) на більш як 30 млн. населення України), і «їм не завжди вдавалося відрізнити повстанців від цивільного населення», що мало ефект «випаленої землі» [1, с. 453]. Тобто мова йде про масовий терор окупантів, що призвів до наростання антагонізму й загострення боротьби в суспільстві.

Можна лише припустити, що небажання занурюватись у «неприємні» сюжети, які «не вписуються» у цивілізаційні стандарти, зумовило тільки один (і то невиразний) абзац у підрозділі «Придушення повстань у період окупації» [1, с. 214]. Не хотілося б думати, що в основі лежить усвідомлення бажання ретроспективно здеформувати історичну дійсність, а підставою для подібних міркувань може слугувати значно предметніший сюжет в іншому місці книги [1, с. 303-309].

Один з найкардинальніших аспектів тогочасного життя, що, вочевидь, найбільше впливав на багатосторонні міждержавні стосунки, був пов'язаний з реалізацією економічних умов Брестського договору. У роки загострення продовольчої кризи багато країн у Європі звертали свої погляди у бік «житниці Росії». «Про безмежні запаси зерна й сировини в Україні ходили легенди. І ці легенди поширював не хто інший, як самі українські політики, які, обіцяючи великі поставки збіжжя, намагалися загострити увагу держав Антанти, Четверного союзу, а подекуди й тієї чи іншої нейтральної держави на своїх політичних цілях, таких як дипломатичне визнання, підтримка в боротьбі з більшовиками чи укладання торговельних угод. Проте навіть в Україні розуміли, що такі обсяги – далекі від реальності» [1, с. 263].

В українській історіографії визнають, що лишки хліба, накопичені в Україні з початку війни через призупинення торгівлі, могли б покрити зобов'язання, покладені на українську сторону в Бресті. Це підтверджують факти, з якими, вочевидь, погоджуються і якими оперують дослідники праці [1, с. 275]. Інша річ, що цього не могла зробити Центральна Рада, не маючи для того жодних інструментів. До того ж своїм законодавством (передусім законом про соціалізацію землі від 18 січня 1918 р.) вона остаточно відкрила можливість селянству привласнювати збіжжя, що зберігали в коморах великих землевласників і заможних односельців. Годі й говорити, що після Декрету про землю II Всеросійського з'їзду Рад, правочинність якого на Україну поширив I Всеукраїнський з'їзд Рад, хліб «розійшовся» до мільйонів селянських садиб. Повертати його (віддавати) владі, що пообіцяла розрахуватися «за якісь там» міжнародні угоди, ніхто не збирався. А навіть подумати про те, що для того треба змінити законодавство, або – застосувати силу, Центральна Рада через свою соціальну природу й публічно надані обіцянки не могла [18]. Зрештою, до подібних висновків «підштовхують» і наведені в дослідженні факти й документи [1, с. 266-269].

У розділі «Економічне використання» показано різницю між інтересами Німеччини й Австро-Угорщини в окупованій Україні: у першому випадку

превалювали політичні інтереси, у другому – економічні, стрімке погіршення продовольчої ситуації [1, с. 263-264]. Тому до 31 травня більша частина продовольства з України мала надходити до Австро-Угорщини, а наступні два місяці – до Німеччини. На згадану обставину фактично не звертають уваги вітчизняні дослідники, хоча це дає додаткові можливості для осмислення хронологічної «кривої» наростання напруги у різних регіонах України.

Досить швидко окупанти переконалися, що найбільшою перешкодою для отримання й відправки за кордон хліба виявилось земельне питання [1, с. 268], точніше, його нерозв'язаність, нездатність як Центральної Ради, так і Гетьманату знайти ефективний варіант сільськогосподарської реформи [1, с. 283-284].

Втручання в суто економічні процеси виявилось невідворотним. Водночас окупанти не завжди обмежувались економічними підходами й важелями, нерідко віддаючи перевагу силовим методам, грубому використанню військової сили, оскільки, в цьому сенсі механізмів стримування (окрім селянського спротиву) майже не існувало.

Виграшною стороною цієї непересічної праці про Україну 1918 р. є глибокий історико-економічний аналіз відносин у процесі реалізації «хлібного миру». Фахівці запропонували тут виділити три фази: 1) хаос; 2) створення системи заготівель; 3) спроба запровадження всеосяжної вільної торгівлі [1, с. 270-289].

Динаміка й логіка змін пріоритетів у проведенні економічної політики окупаційними структурами зображена досить чітко: ефективність розв'язання нагальних проблем безпосередньо залежала від розуміння й урахування економічних закономірностей і запровадження економічних важелів. Не менш важливим було й те, як сприймали перебування іноземних військ в Україні місцеві політичні сили й населення, якою була реакція на заходи окупаційної та вітчизняної влади. Ці аспекти перебувають у фокусі уваги українських істориків [19], починаючи від організації відсічі іноземній навалі, пасивного та активного (до повстань та партизанської війни) спротиву як економічним, так і політично-організаційним заходам влади.

Головну роль у згаданих подіях грали військові, які від початку були не надто дипломатичними, намагаючись досягти результату найпростішими (для військових – силовими) засобами. Представник вищого армійського командування Німеччини у Києві полковник Ф. фон Штольценберг з перших днів перебування в Україні відверто заявляв: «Хліб і фураж для нас життєво важливі. На Заході ми стоїмо перед найтяжчою остаточною битвою. Дипломатична обачність і ймовірні наслідки для майбутнього не можуть бути визначальним мірилом у ситуації, коли те, що нам украй потрібне для життя й ведення війни, ми братимемо силоміць, якщо не буде іншої змоги. Байдуже з цим урядом, якому недовго лишилося (мова про Центральну Раду, що повернулася до Києва 2 березня, а цитовану телеграму було відправлено 4 березня 1918 р. – В.С.), чи з іншим. Комісії тепер тут не до речі, лише

військовий наказ» [1, с. 271]. Ннаприкінці березня австрійський цісар Карл І закликав до того, щоб «...реквізиції відбувалися, незважаючи ні на що, а з потреби й силоміць» [1, с. 271]. Поняття «хаос» на початковому етапі налагодження економічних відносин з українцями зводилося не лише до відсутності бюрократичних інструкцій, невизначеності прерогатив цивільних і військових структур, небажання місцевої влади виконувати зобов'язання взяті Центральною Радою, а мало ще багато інших причин і вимірів.

Хоча головним завданням другого етапу налагодження системи заготівель сільськогосподарської продукції була заборона військовим брати участь у розв'язанні проблем, на практиці це не лише порушувалось, а й стало неможливим. Нездоланними були суперечності між окупаційними структурами Австро-Угорщини й Німеччини, а також з українською владою.

Створення низки інституцій – сировинних управлінь, експортних товариств, продовольчих рад, хлібних бюро тощо – було кроком у потрібному напрямку, однак налагодити їхню ефективну роботу в стислі терміни було непросто. Тому частими були непорозуміння, прояви недовіри, інші негативи, що породжували корупцію, спекуляцію, саботаж. Ускладнення були також наслідком недостатньо відрегульованої змішаної системи державних, військових і приватних інстанцій, що не могло не позначитися на заготівлях. Осінні спроби запровадження в Україні вільної торгівлі на практиці виявилися спорадичними, а не «всеосяжними» [1, с. 286], а часу для того, щоб перевірити їхню дієвість, фактично не було.

Надаючи перевагу аналізу суто економічних чинників, європейські історики приділили менше уваги впливу на суспільне життя та його економічну складову соціальних рухів, таких, як страйк залізничників [1, с. 284-285, 290] або селянські виступи. Кожен пуд хліба давався австро-німецьким окупантам і Гетьманщині «з кров'ю». За перші шість місяців грабіжницького режиму українські селяни, обороняючи власне майно й відстоюючи гідність під час повстань, що набрали масового характеру й охопили зрештою майже всю Україну, вбили понад 19 тис. іноземних солдат та офіцерів, зазнаючи значно більше втрат [20]. На приборкання українського народу, який рішуче піднявся на боротьбу з грабіжниками, окупантами, не вистачало 500 тис. контингенту. Посол А. фон Мумм у червні 1918 р. просив Берлін надіслати на допомогу 20 німецьким і австрійським корпусам додатково ще 10 [21], оскільки, на думку генерала Г. Ейхгорна, у селянських виступах брало участь не менше 10-12% населення [22]. Відбирання хліба окупантами за допомогою гетьманців було головною причиною падіння режиму, вважає учасник подій А. Денікін [23]. Із цим висновком повністю погоджується дослідник тогочасної «грабіжницької продовольчої політики» П. Захарченко [24].

Часом автори солідних академічних видань оминають цей важливий факт, коли стверджують, що селянська боротьба, точніше війна, начебто була спрямована лише проти гетьманської влади й політики. Водночас австро-

німецький чинник чомусь замовчують [25]. Важко пояснити, чому дві останні наймасштабніші всеукраїнські конференції, присвячені Гетьманату й П. Скоропадському, також не виявили інтересу до проблеми, що аж ніяк не може бути другорядною для долі України [26]. Втім аналогічна ситуація спостерігалася й на двох конференціях, присвячених ширшій проблематиці – дослідженню досвіду всієї революційної доби, – що загалом може свідчити про певну історіографічну тенденцію, можливо, зміну деяких акцентів та пріоритетів сучасної вітчизняної гуманітаристики під впливом пошуку оптимального вектора зовнішньополітичних орієнтацій [27].

В українській історіографії існують розбіжності щодо даних про кількість продукції, відправленої до Центральних держав впродовж окупації [28]. Нині є нагода порівняти результати підрахунків з одержаними показниками за кордоном, хоча висновок спільний: за жодним показником кількість сільськогосподарських товарів, передбачена брестськими угодами, не була виконана. Кількість зерна, відвантаженого для експорту до Німеччини й Австро-Угорщини, на 31 серпня становила 102 тис. тон (близько 10%). З домовлених обсягів яєць було відправлено 60 млн. штук (12-15%), великої рогатої худоби – 91 тис. голів (45%), цукру – близько 38 тис. тон (75%). Станом на 16 серпня з 8260 вагонів з харчами 4326 (52,37%) попрямували до Німеччини, а 1610 (19,49%) – до Австро-Угорщини [1, с. 289]. За найоптимальніших оцінок, враховуючи несанкціоновані вивезення й контрабанду, вдалося відправити за кордон не більше половини запланованих обсягів. Невтішними були й результати реалізації угоди про додаткове постачання продуктів із загалом доброго урожаю 1918 р. [1, с. 290-291].

Цікаві спостереження наведені щодо експорту товарів Центральних держав до України. У вітчизняній історіографії наголошується на тому, що, починаючи з Брестської конференції, нові союзники прагнули максимізувати власні вигоди, зокрема домогтися нееквівалентного обміну, постачання застарілих машин та обладнання за завищеними цінами тощо [29]. Натомість зарубіжні колеги довели, що розрахунок на донецьке вугілля (що виправдовувало якнайшвидше захоплення Донбасу) не справдився і швидко з'ясувалося, що для вивозу придбаної продукції сільського господарства слід постачати пальне в Україну. Найважливішою складовою експорту Німеччини впродовж усього періоду окупації стало кам'яне вугілля, обсяги якого зростали щомісяця, та 750 тонн нафтопродуктів. З квітня до вересня 1918 р. прибуло 10,7 тис. вагонів з продовольством та сировиною [1, с. 293-294]. Загальний експорт сільськогосподарських машин і реманенту, емальованого посуду й нафтопродуктів з Австро-Угорщини виявився значно меншим – 1937 вагонів [1, с. 295].

Навівши кількісні дані (вище зазначено лише окремі сумарні показники), західні історики із цілеспрямованою рефлексією на українську історіографію (практично одностайне твердження про цинічний грабунок України) [30]

поставили підсумкове запитання: «визискування» чи «використання»? Об'єктивно констатувавши, що «запустити в хід економічний двигун України» «не вдалося», зроблено досить категоричний висновок: «...з сьогоденного погляду результату економічної політики Центральних держав можна дати вже однозначну оцінку: вона була катастрофічно провальною. До Австро-Угорщини і Німеччини не надійшла навіть невелика частина очікуваного хліба. Натомість Німеччина була змушена експортувати до України великі обсяги вугілля та ще й виплачувати щомісячно 110 млн. марок окупаційних видатків. Тож в економічному сенсі українська кампанія була “збитковою інвестицією”, а щонайпізніше з розгортанням громадянської війни стало зрозуміло, що інвестованих грошей вже не повернути» [1, с. 297]. Проведений аналіз істотно відрізняється від вітчизняного [31] і звернення до його результатів здатне надалі поглибити дослідження у цій сфері, сприяти досягненню непростих процесів.

Значне смислове навантаження має у книзі підрозділ «Погляд зсередини – життя за окупації» (автор – В. Расевич). У ньому відтворено реалістичну картину катастрофічного становища в Україні на момент підписання Брестського миру. Робиться висновок про неминучість конфлікту між «лівою» Центральною Радою та командуванням австро-угорських та німецьких військ, прихід яких позбавлені власності заможні верстви (поміщики, підприємці, куркульство) розглядали як підставу для повернення втраченого майна й позицій. В подальшому ситуація лише загострювалася. Повернення земель землевласникам і примусове зобов'язання селян повернути розграбоване майно було розпочато паралельно з ревізіціями австро-угорськими й німецькими військами та діями каральних загонів, що після державного перевороту 29 квітня стали ще жорстокішими. Зворотна реакція була не просто негативною, а ворожою.

Щодо оцінки позиції П. Скоропадського, то особливий акцент зроблено на його ставленні до національного питання, що проявлялося у підтримці «великоруської» концепції української нації, зневазі до українських політичних проєктів як «галицького породження» [1, с. 301]. Гетьман взагалі вважав російських та галицьких українців різними народами, а Австро-Угорщину сприймав «через немилу для себе галицьку призму» [1, с. 302].

У результаті українська влада, що спиралася на «чужі сили», була сформована за рахунок «чужих партій» (передусім кадетів) та відстоювала «чужу політику». Суспільний компроміс був недосяжним. Населення, передусім селянство, ставилося до окупантів украї вороже. Повсюди ширилася непоко́ра, сабота́ж, вибухали масові повстання, що австро-німецькі війська за підтримки української влади нещадно придушували – «топили в крові», палили, руйнували цілі села. Загостренню боротьби сприяло й загальне становище в Україні, спричинене настроями революційної доби, прагненнями української нації домогтися всебічного, повномасштабного відродження.

Автори наукового проекту логічно виділили проблему державотворення в Україні у революційну добу, «надавши слово» українським історикам Г. Касянову і В. Расевичу, які досить об'єктивно презентували набутки вітчизняної історіографії. Щоправда, дещо незрозуміле формулювання назви другого розділу «Українські “спроби державотворення” між самостійністю та окупацією» [1, с. 127], оскільки взяті в лапки слова «спроби державотворення» можна сприйняти як сумніви в реальності вчиненого нацією, її політичним проводом, що зовсім не виправдано і суперечить цілком очевидним фактам.

Логічним і конструктивним виглядає намагання розширити та поглибити підхід до проблеми через органічне включення у реконструкцію тогочасних процесів революції, що призвело до синтетичної постановки питання «Україна між революцією, самостійністю та окупацією» [1, с. 129]. Завдяки такому спрямуванню дослідження об'єкта відтворена картина є переконливішою та акцентує увагу на революційному поступі суспільства.

Не варто беззастережно погоджуватися з твердженням, ніби «академічні історики досягли консенсусу: Українською революцією називають усі події 1917-1920 рр. на українських землях» [1, с. 129]. Адже українська революція – це один із суспільних процесів революційної доби, що «не покриває» всієї багатоманітності тогочасного життя. Визначальними були Лютнева й Жовтнева революції, Листопадова революція у Німеччині (1918 р.), розпад Австро-Угорщини, що «вплелися» у контекст подій в Україні та безпосередньо вплинули на їхній перебіг та наслідки. Українська революція мала цілком конкретний національно-демократичний зміст: розв'язання національного питання, національного самовизначення, досягнення нацією рівноправного становища серед інших соціумів, відродження державності й різнобічний, повнокровний розквіт нації [32].

Хронологічні межі Української революції, на які орієнтується Г. Касьянов (березень 1917 р. – 21 листопада 1920 р.) – найоптимальніший варіант, хоча у вітчизняній та зарубіжній історіографії існують великі розбіжності. Щодо тогочасних державних і квазідержавних утворень, то із запозиченого з публікації Д. Яневського переліку можна погодитися не з усім. Помилково позначати кінцеву дату існування Української Держави 15 листопада 1918 р. У цей день лише почалося повстання під проводом Директорії, що закінчилося зреченням влади П. Скоропадським 14 грудня. З певними застереженнями можна погодитись, що Західноукраїнська Народна Республіка формально припинила своє існування після прийняття Акта злуки (Універсалу соборності) 22 січня 1919 р., але незрозуміло, чому ця позиція стосується й УНР. Не було перерви в існуванні вже соборної Української Народної Республіки, відновленої 16 липня 1919 р. Насправді це дата переходу УНРади ЗУНР та Української галицької армії на терени Наддніпрянської України. Непереконливо виглядають віхи існування Радянської України, зокрема липень 1918 р. 5-12 липня проходив Перший з'їзд КП(б)У, на якому було ухвалено

рішення розпустити Народний секретаріат – уряд радянської України, офіційна назва якої була «Українська Народна Республіка». 6 січня 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, що своїм маніфестом від 28 листопада 1919 р. оголосив про відновлення Української Республіки Рад, дав останній нову офіційну назву – «Українська Соціалістична Радянська Республіка». Однак із чим пов'язані такі її хронологічні віхи, як грудень 1919 р. й лютий-травень 1920 р., залишається загадкою.

Також немає підстав вважати, що Донецько-Криворізька Радянська Республіка навіть формально входила до складу РРФСР – того прагнули ініціатори й творці ДКРР, однак РНК не дав своєї згоди. До того ж офіційно Донецько-Криворізька Радянська Республіка була створена 31 січня 1918 р., а не 27 грудня 1917 р. Проблематичним залишається питання щодо існування Одеської Радянської Республіки, навіть формальних критеріїв якої (визначення кордонів, директивної документації, управлінських структур, окрім призначення деяких комісарів для розв'язання завдань на окремих напрямках тощо) не існує. Радянська Республіка Таврида не входила до складу України [1, с. 130-131].

Досить схематично відтворено процес постановня Західноукраїнської Народної Республіки, мотивацію й етапи соборницького процесу, як утім і функціонування соборної Української Народної Республіки [1, с. 173-191], що насправді мало великий вплив на всю долю революції й національної державності. Щоправда, у тексті є посилання на дослідження відомих вітчизняних вчених, де можна знайти додаткову інформацію. Подібне можна висловити й щодо історії боротьби за радянську владу в Україні [1, с. 165-172].

Можна було сподіватися, що пов'язані зі згаданими аспектами сюжети будуть висвітлені у підрозділі «Політика більшовицької Росії щодо України в 1917-1922 рр.» (автор – А. Міллер) Однак принципово важливі моменти відображено здебільшого поверхово й уривчасто [1, с. 337-358] і з низкою фактологічних помилок: постанову Тимчасового уряду у Петрограді від 3 липня 1917 р. з українського питання видано за акт про надання автономії Україні, начебто підписаний делегацією Тимчасового уряду у Києві 2 липня [1, с. 337]; невірно передано події жовтневого збройного повстання у Києві; М. Бухарін не підписував «Декларацію прав народів Росії» – це зробили В. Ленін та Й. Сталін [1, с. 338]; переплутано дати, порушено хронологію викладу багатьох подій [1, с. 340-344]; комуністичну партію (більшовиків) України було створено не у квітні 1918 р. (19-20 квітня у Таганрозі було проведено нараду партійних працівників, на якій обрали Оргбюро для скликання конференції більшовиків України), а установчий з'їзд відбувся 5-12 липня 1918 р. у Москві (тоді було створено КП(б)У, статус якої як складової (на правах обласної) організації, частини РКП(б) помилково тлумачать як об'єднання КП(б)У з РКП(б)) [1, с. 342]; Тимчасовий робітничо-селянський уряд України на момент проголошення своєї декларації 29 листопада 1918 р.

очолював не Х. Раковський, як стверджується у книзі, а Г. Пятаков [1, с. 343]. Х. Раковського було призначено Главою Уряду 24 січня 1919 р.

Перелік помилок, невірних оцінок і тлумачень можна продовжити, однак важливіше те, що складні, суперечливі, неоднозначні процеси висвітлено досить необ'єктивно, тенденційно, у невідповідності з рівнем розробки відповідних проблем у сучасній українській історіографії, а зазначений підрозділ дисонує з іншими змістовними компонентами роботи. У сучасній російській історіографії є праці, набутки яких істотно переважають те, що репрезентувалося вище. Мова йде, зокрема, про монографії О.В. Шубіна 2013-2015 рр.: «Махно и его время. О Великой революции и Гражданской войне 1917-1920 гг. в России и на Украине», «Великая Российская революция: от Февраля к Октябрю 1917 года», його ж розділи у книзі «История Украины» (Спб., 2015).

Українсько-польські відносини [1, с. 415-428] (автор – Б. Мусял) доцільніше було б розглянути дещо вище, навіть перед аналізом політики Франції щодо України (хоча реалією залишається факт нетривалої окупації французами та їхніми союзниками деяких південних районів, а позиція щодо Директорії й білого руху значно вплинула на долю УНР). Ставлення Франції до українського регіону було зумовлене особливими розрахунками Парижа щодо ролі Варшави у регіоні, а вибір поведінки залежав від розвитку подій на польсько-українському фронті, де на першому місці для французів був польський інтерес. Мова навіть не йде про Велику Британію та США, опосередкованість політики яких щодо окупації України була ще більшою.

Однак зміст та сутність висновків значно залежали від принципів підходу до аналізованих процесів, глибини й сумлінності дослідницького аналізу історичного матеріалу. З цього погляду політичне лукавство є очевидним з таких слів: «на більшій частині польських і українських територій панувала Російська імперія»; «варто було сподіватися тісної співпраці між прихильниками з одного боку, польської, а з другого – української незалежності, а тому однією з мрій польської “іреденти” перед 1914 роком був спільний польсько-український похід на Київ» [1, с. 415]. Це пояснює позицію Ю. Пілсудського, який вважав Україну «природним союзником відродження Польщі у боротьбі з Росією» [1, с. 416].

Звісно, з такого погляду окупація Східної Галичини й Західної Волині – не проблема. Українці мали закривати на все очі, дякувати полякам за обіцянки визволити їх з російської неволі й «принагідно» реалізувати плани відродження «історичної», «дорозборової» Польщі, тобто у межах 1772 р., із включенням «польського Львова», «південно-східної Малопольщі» – до, не випадково згаданого, Києва. Українські історики у попередніх та сучасних публікаціях, принаймні у більшості з них [33], такий погляд не поділяють.

Усупереч статистиці (у Східній Галичині з 4,9 млн. мешканців 3,1 млн. становили українці, 1,1 млн. – поляки, 620 тис. – євреї), «польські політики у

Галичині готувалися до створення незалежної Польщі, до якої мали належати також Львів і Східна Галичина». Вони сприйняли Брестський мир, рішення про створення у перспективі «коронного краю» як «несправедливе і антипольське», що викликало польсько-український конфлікт, тобто війну проти ЗУНР, під час якої загинуло 15 тис. українських та 10 тис. польських вояків, не рахуючи мирного населення [1, с. 417-420].

У книзі політику Ю. Пілсудського щодо УНР розглянуто й оцінено однобічно, під кутом зору лише польського інтересу, що підтверджує кожен абзац, наприклад: «Після того, як польсько-українські суперечки владналися на користь Польщі, Пілсудський зробив ставку на незалежну Україну на чолі з Петлюрою. З польського погляду незалежна Україна, яка не піддає сумніві територіальні претензії Польщі у Східній Галичині й на Волині, була стратегічним союзником у протистоянні з комуністами, а також великоросійськими націоналістами» [1, с. 422].

Об'єктивно оцінюючи факти, згідно з якими С. Петлюра, його прибічники в УНР вважали союз з Польщею «останнім шансом» для збереження національної державності, автор відповідного розділу схильний виправдовувати політику Ю. Пілсудського, який спритно користувався зі скрути проводу УНР і його готовності йти на будь-які поступки. Між тим «українську карту» цинічно використовувала Друга Річ Посполита, коли йшлося про відносини з Червоною та Білою Росією. Підрозділ під назвою «“Київська операція”: спроби відновлення української державності» [1, с. 426–428] виглядає недостатньо вагомим – у ньому не поставлено нагальні проблеми, з приводу яких точиться напружена наукова дискусія. У деяких сучасних вітчизняних дослідженнях помітний «крен» у бік симпатій до політики Ю. Пілсудського та відходу від принципів, детермінованих справжнім українським інтересом позицій С. Петлюри [34].

Вельми насиченим аналітичною інформацією є підрозділ «Політика Франції щодо України в 1917-1924 рр.» (автор – Г. Ляйдінгер). Метаморфози дипломатії Франції органічно «вплетені» до канви геополітичних процесів і водночас вдало персоніфіковані [1, с. 369-370]. Вони достатньо кваліфіковано підводять до розуміння акції, промовисто-самокритично названої у документах «жалюгідною авантюрою», «південноросійською аферою», тобто воєнною інтервенцією до України.

Хоча в українській історіографії з часів публікацій у періодичній пресі, а також праць В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепи, А. Марголіна, О. Назарука, М. Маргулієса, і до нині зроблено чимало, у книзі є цікаві уточнення, що пояснюють справжній сенс переговорів з представниками французького командування в Одесі й Бірзулі, далекоюсяжних розрахунків посланців Директорії, згрупованих навколо С. Петлюри [35]. Українські автори ґрунтують свої висновки на усвідомленні спільної позиції Антанти щодо планів відродження «єдиної і неподільної Росії» та констатують дедалі зростаючі

апетити Ф. д'Ансельма та А. Фрейденберга. «Досягнутий “компроміс” був почасти схожий на самозречення українців: під тиском французів вони, попри спротив і застереження, погодилися не лише з тим, що верховне головнокомандування військами до кінця лютого 1919 р. перебуватиме в руках антантівських генералів, а залізниці і фінанси країни під іноземним контролем, а й з переформатуванням уряду, зокрема, з відставкою В. Винниченка, якого д'Ансельм вважав невинним лівим екстремістом.

Після того французькі офіцери в колонізаторській манері націлилися на встановлення протекторату без формальної на те згоди Директорії та незалежної України. План Фрейденберга об'єднати цю територію з більшою Росією на союзницьких засадах не зміг знайти прихильників серед оточення А. Денікіна» [1, с. 370-371].

Відповідно до вимог антантівських парламентаріїв, з початку було вирішено не надавати допомогу українській державності як такій за будь-яких умов (тому останні вимоги виростали до «захмарних» висот). Також розраховували не лише на підпорядкування А. Денікіну збройних сил УНР, а на об'єднання всієї небільшовицької Росії, у якій місця Україні – самостійній, автономній чи з будь-яким іншим статусом – бути не могло. Після з'ясування важливого елементу «плану Фрейденберга» (це підтверджено документальними архівними даними), який втаємничували від час переговорів, багато що стає зрозумілим.

На цьому тлі цікавими є ще два локальні елементи, на яких не загострено увагу у вітчизняних історичних працях: неприйняття англо-американськими партнерами переговорів французів з представниками С. Петлюри та наголошення на єврейському походженні А. Фрейденберга. Це змушує замислитися над тим, що у переговорах було використано обіцянку С. Петлюри побудувати в Україні першу національну масонську республіку [36]. Характерним для позиції Франції щодо України був «оборонний антибільшовизм» [1, с. 372-375], до чого змушувала погоджена з Великою Британією й США політична лінія.

На окрему увагу заслуговують важливі проблеми, пов'язані із з'ясуванням впливу на загальноєвропейську ситуацію та розвиток подій в Україні Великої Британії та США [1, с. 381-414] (автор – В. Дорнік), хоча й у вітчизняній історичній науці з'являються серйозні дослідження [37]. Також можна знайти змістовні моменти, які українська історіографія практично не досліджувала, зокрема відносини зі Швейцарією у 1918 р. [1, с. 429-440] (автори – В. Дорнік та П. Ліб).

Висновки, які роблять автори книги досить логічні, виважені й переконливі. Окупацію України Центральними державами вони оцінюють як «цілковитий провал» для суб'єктів акції [1, с. 453]. Для України вона була «міцними обіймами» «нових союзників» від яких важко було звільнитися (історик В. Чередниченко охарактеризував феномен влучним публіцистичним словосполученням «самостійність в німецькому ошийнику»), що у чомусь

продовжує історіографічну традицію 20-х рр., коли вживали вираз «під німецькою п'ятою») [40]. Ситуацію, до якої потрапила Україна, пояснювало її стратегічне територіальне розташування та багаті економічні ресурси.

Відтворення подій у книзі виглядає реалістичним та аргументованим, особливо в аспектах, пов'язаних з економічною сферою життя. Загалом окупаційний період кваліфікують як «фазу принаймні відносного миру» [1, с. 256]. З такою оцінкою важко погодитися, як і з тим, що «на питання про те, як сприймало українське населення окупаційні війська в 1918 р., науковці досі не дали чіткої відповіді, а в радянській історіографії та архівній політиці це питання опинилось у тіні подій 1918 року... проте очевидно, що популярність Центральних держав до кінця їхнього перебування в Україні дедалі меншала» [1, с. 454-455].

У цьому контексті слід зазначити, що не лише у радянській історіографії, а починаючи з праць В. Винниченка, Д. Дорошенка, М. Шаповала, П. Христюка, І. Мазепи і до публікацій сучасних істориків, домінуючим є висновок, що рішуче неприйняття австро-німецьких окупантів та підтримуваних ними режимів Центральної Ради й Гетьманату, призвело до повсюдних масових виступів населення, нових могутніх сплесків громадянської війни.

Відповідаючи на запитання, чому Україні у 1918 р. не вдалося вибороти й закріпити самостійність, автори колективної праці виділяють два моменти: «Україну в її прагненнях до своєї державності не підтримав ніхто з основних гравців світової спільноти» [1, с. 456-458] та «інший фактор, який стояв на заваді утвердженню самостійності України, мав внутрішньоукраїнський характер. Протягом усього цього періоду українці не змогли дійти внутрішнього консенсусу про те, на кого має орієнтуватися Україна і з якими партнерами співпрацювати в утвердженні своєї самостійності. Українська національна ідея майже не знаходила підтримки серед значною мірою неписьменного сільського населення: селяни хоч і розмовляли українською, але питаннями про те, на що має орієнтуватись держава і хто нею має керувати чи, наприклад, що визначає «українець», у селі ніхто не займався. Натомість міські еліти українського національного руху були розділені на проєвропейські та проросійські. Обидва напрями майже непримиренно протистояли один одному і до того ж не мали єдності у своєму середовищі. Насамперед у проєвропейському таборі не могли дійти спільної думки про те, на кого орієнтуватися, – на Варшаву, Берлін, Париж, Лондон чи Відень. Можливість якогось водночас і проєвропейського, і проросійського середнього шляху в майбутнє на той час іще не могла мати консенсусу» [1, с. 459].

На це звертають увагу історики України, хоча нерідко, применшуючи гостроту й вагу проблеми, відходячи від конкретної ситуації, легковажно заявляють, що лідери Української революції просто стомилися від вибору зовнішньополітичних орієнтацій: варто було пов'язувати свою долю з Антантою, а не з тим, хто програвав війну. Однак спочатку необхідно з'ясувати,

наскільки вільною була УНР у своєму виборі, чи могла вона вирватися з надзвичайно жорстких обставин, що вимагали рухатись у напрямку, детермінованому комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Сформульовані в книзі висновки загалом правильні, хоча надалі можуть бути конкретизованими, уточненими, урізноманітненими та поглибленими. Зокрема, йтиметься про надзвичайно складні процеси, що наповнювали соціальне життя. У 1918 р. відбулися кардинальні зміни у розвитку більшості політичних партій, передусім українських, що мало важливе значення для подальшої долі державності та майбутнього нації. Певним стимулом для нових розмірковувань, подальших наукових пошуків може стати документальне видання про добу Гетьманату, що побачило світ у кінці 2015 р. [40].

Поява книги «Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки» – непересічне явище в історичній науці. Реагуючи на її зміст, висновки та оцінки, історики України можуть поєднати їх з власними набутками, врахувати позитиви, відхилити те, що з погляду серйозної наукової експертизи виявиться неприйнятним, додатково продумати аргументацію щодо сумнівних моментів та зосередитися на нагальних й перспективних питаннях.

Список використаних джерел і літератури

1. Дорнік В., Касьянов Г., Ліб П., Ляйдінгер Г., Міллер А., Мусял Б., Расевич В. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 512 с.
2. Dornik W. Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922. – Graz: Leykam, 2011. – 544 s.
3. Солдатенко В.Ф. Режим гетьманату 1918 р. у світлі документів та сучасних історичних студій // Український історичний журнал. – 2016. – № 6. – С. 151-174.
4. Солдатенко В.Ф. Україна 1918 року в транснаціональному контексті: історіографічний дискурс // Гілея. Науковий вісник. – 2017. – Вип. 117(2). – С. 7-20.
5. Попик С. Українці в Австрії, 1914-1918 рр.: австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – К. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 236 с.; Історія України: Навч. посіб. / Заг. ред. В.А. Смолія. – 3-є вид., допов. й перероб. – К.: Альтернативи, 2002. – С. 197-209; Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.; Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / Заг. ред. А.І. Кудряченка. – К.: Фенікс, 2011. – С. 214-265; Нариси історії Української революції 1917-1921 років. У 2 кн. / Заг. ред. В.А. Смолія. – Кн. 1. – К.: НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2011. – С. 13-86; Головченко В., Матвієнко В., Солдатенко В. Дипломатична історія України (кінець XIX – перша чверть XX століття). – К.: Київський університет, 2011. – С. 7-172; Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2 кн. / Заг. ред. В.А. Смолія. – Кн. 1: Історичні нариси. – К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2014. – 784 с.; Дацків І.Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів: 1917-1923 рр. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с.; Литвин В.М. Історія України: підручник. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.
6. Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.
7. Яремчук В.Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899-1918 рр.). – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. –

- С. 355, 392, 404-405, 419; Кугутяк М. Українська націонал-демократія. 1918-1939 рр. – Т. 1. – К. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 65-69.
8. Рубач М.А. К истории украинской революции (Заметки и документы: декабрь). Глава III. Внешние политические факторы // *Летопись революции*. – 1926. – № 5(20). – С. 7-35.
 9. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920. – Т. 2. – Відень, 1921. – 204 с.; Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. – Т. 1. – Ужгород, 1932. – 450 с.; Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни (1914-1918 рр.). – Л., 1930. – 776 с.; Берестейський мир. 3 нагоди 10-х роковин 9.II.1918-9.II.1928. Спомини та матеріали. – Львів-Київ, 1928.
 10. Никольников Г.А. Брестский мир и Украина. – К.: Наукова думка, 1981. – 173 с.; Симоненко Р. Брест. Двобій війни і миру. – К.: Політвидав України, 1988. – 278 с.; Держалюк М. Берестейський мир і Україна // *Пам'ять століть*. – 1998. – № 1. – С. 40-58; Солдатенко В. Перша дипломатична акція УНР – Берестейська угода // *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. – Вип. II. – К., 2002. – С. 248-263; Михутина І. Украинский Брестский мир. Путь выхода России из Первой мировой войны и анатомия конфликта между Совнаркомом РСФСР и правительством Украинской Центральной Рады. – Москва: Европа, 2007. – 288 с. (рецензії В. Солдатенка на монографію опубліковано в «Українському історичному журналі» (Київ, 2007. – № 4. – С. 203-206) та журналі «Отечественная история» (Москва, 2007. – № 6. – С. 187-189)); Дацків І. Брест 1918: європейський прорив України. – Тернопіль: Астон, 2008. – 553 с.
 11. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К. – Відень, 1920. – С. 564-565; Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923 рр. – Т. 1. – Ужгород, 1932. – С. 333; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920. – Т. 2. – Відень, 1921. – С. 139-141; Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 – марець 1919]). – Ч II – К. – Відень, 1920. – С. 208-209; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – С. III.
 12. Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов). – Москва, 1936. – 205 с.; Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. – К., 1938. – 622 с.; Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году. – Москва, 1942. – 240 с.
 13. Белан Ю.А. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1960. – 331 с.; Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. – Москва: Наука, 1966. – 454 с.; Солдатенко В.Ф. Гражданская война в Украине. 1917-1920 гг. – Москва: Новый хронограф, 2012. – С. 111.
 14. Енциклопедія історії України. – Т. 1. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – С. 19-20.
 15. Тимошук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень-грудень 1918 р.). – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 462 с.
 16. К десятилетию интервенции. Сборник статей. – Москва-Ленинград, 1929. – 246 с.; Пташинський П. До історії німецько-австрійської інтервенції на Україні // *Архів Радянської України*. – 1932. – № 1-2; Німецько-австрійська інтервенція на Україні. – Т. 1. – Х., 1933; Склярєнко Є. Боротьба трудящих України проти німецько-австрійських окупантів і гетьманщини в 1918 р. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 284 с.; Карпенко О.Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні (1918-1920 рр.). – Л.: Видавництво Львівського університету, 1964. – 255 с.; Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920 гг.). – М.: Наука, 1966. – 454 с.; Українська РСР в період громадянської війни, 1917-1920 рр.: У 3 т. – Т. 1. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії. Встановлення і зміцнення Радянської влади на Україні. Вітчизняна війна українського народу проти австро-німецьких окупантів (березень 1917 р. – листопад 1918 р.). – К.: Політвидав, 1967. – 422 с.

17. Заставенко Г. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. – К., 1959. – 153 с.; Тичина В.С. Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні в 1918 році. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1969. – 284 с.; Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К.: Інститут історії України, 2008. – 209 с.
18. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки. У 4 т.: Т. II. Рік 1918. – К.: Світогляд, 2010. – С. 68, 136-141.
19. Україна: політична історія XX – початок XXI століття / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін. Ред. кол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – С. 336-342.
20. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції. – Т. 3. – Відень, 1921. – С. 127; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – С. 112.
21. Первый съезд коммунистической партии большевиков Украины. 5-12 июля 1918 г. Протоколы. – К.: Политиздат Украины, 1991. – С. 40.
22. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки. У 4 т.: – Т. II. Рік 1918. – К.: Світогляд, 2010. – С. 245.
23. Деникин А.И. Очерки русской смуты: В 5 т. – Т. 2. – Париж, 1928. – С. 130.
24. Захарченко П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К.: ЗАТ «Ніч лава», 1997. – С. 70.
25. Історія українського селянства. Нариси в 2 т. / В.А. Смолій (відп.ред.). – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 527-621.
26. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р. Збірник / Відп. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2008. – 320 с.; Павло Скоропадський – останній гетьман України (до 140-річчя від дня народження). Збірка наукових праць // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 7. – 310 с.
27. Україна в революційних процесах перших десятиліть XX століття: міжнародна науково-теоретична конференція 20-21 листопада 2007 р. – К.: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007. – 581 с.; Українська революція 1917-1921 років: погляд із сьогодення. Міжнародна наукова конференція 25 квітня 2012 р. / Голова ред. кол. Литвин В.М. – К.: Український інститут національної пам'яті, 2013. – 656 с.
28. Очерки развития народного хозяйства Украинской ССР – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1954. – С. 72; Борисов В.И. Военный коммунизм: идеология и практика (о ходе проведения продовольственной политики в Украине). – Луганск, 1993. – С. 22; Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. – К.: Інститут історії України, 2011. – С. 168; Притуляк П. Україна і Брестський мир: від підписання до виконання: (1917-1918 рр.). – К.: КНТЕУ, 2004. – 216 с.
29. Притуляк П. Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р. // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С. 62-71.
30. Політична історія України. XX століття. У 6 т. / Голова ред. кол. І.Ф. Курас. – Т. 2. – К.: Генеза, 2003. – С. 258-271; Пиріг Р.Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси. – К.: Інститут історії України, 2011. – С. 172-180; Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки. У 4 т.: – Т. II. Рік 1918. – К.: Світогляд, 2010. – С. 238-241; Солдатенко В.Ф. Гражданская война в Украине. 1917-1920 гг. – М.: Новый хронограф, 2012. – С. 219.
31. Борисов В.И., Чернобаев А.А. Хлеб, война, революция: продовольственная политика на юге России в период Первой мировой войны и революции (1914-1918 гг.). – Москва: АИА; Луганск: ЛСХИ, 1997. – С. 104-127; Економічна історія України. Історико-економічне дослідження. У 2 т. / Відп. ред. В.А. Смолій. – Т. 2. – К.: Ніка-Центр, 2011. – С. 97-153; Лозовий В. Продовольче становище в Україні в період Гетьманату: політика влади і реакція

- селянства (1918 рік) // Студії з історії української революції 1917-1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В.Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 184-196; Солдатенко В.Ф. Чинник «українського хліба» в громадянській війні (1917-1920 рр.) // Український селянин. – 2014. – № 14. – С. 156-162.
32. Солдатенко В.Ф. Українська революція як суспільний феномен: пошук методологічних засад дослідження // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради). Матеріали наукової конференції 20 березня 1997 р.: (у 2-х частинах) / Відп. ред. В.А. Смолій. – Ч. I. – К.: Ін-т історії України, 1997. – С. 20-29; Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. – Кн. 1-2. – К.: Пошуково-видавниче агенство «Книга Пам'яті України». – Кн. 1. – 1997. – 416 с.; Кн. 2. – 1999. – 508 с.; Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.; Солдатенко В.Ф. Українська революція: феномен і дослідники // Пам'ять століть. – 1999. – С. 157-160; Солдатенко В.Ф. Українська революція // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.Горбатенко. – К.: Генеза, 2004. – С. 677; Солдатенко В.Ф. Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917-1920 рр. // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 75-88; Солдатенко В.Ф. Феномен Української революції // Российская история (Москва). – 2009. – № 1. – С. 36-46; Солдатенко В.Ф. Украинская революция 1917-1920 гг. К выяснению контуров и параметров исторического феномена // Гілея. Науковий вісник. – 2009. – Вип. 18. – С. 4-20; Солдатенко В.Ф. Революційна доба в Україні (1917-1920 роки): логіка пізнання, історичні епізоди, ключові постаті. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 565 с.
33. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Л.: Олір, 1995. – 38 с.; Симоненко Р.Г., Табачник Д.В. Українсько-польські відносини та боротьба за єдність України. ХІХ – початок ХХ ст. Нариси. – К.: Либідь, 2007. – 704 с.; Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917-1923 рр. – К., 2008. – 544 с.; Устименко В. Польсько-українська конфронтація в часи ЗУНР // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. Вип. 10. / Голов. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2014. – С. 230-252.
34. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917-1921 рр. – Л.: Українські технології, 1997. – 67 с.; Литвин С.Х. Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана. – К.: Видво ім. О. Теліги, 2001. – 640 с.; Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. – К.: Знання України, 2007. – С. 148-163; Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – С. 104-126.
35. Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр. – К.: Оріяни, 1998. – 240 с.; Городня Н.Д. Політика країн Антанти і США щодо державності України в 1917-1919 роках. Автореф. канд. іст. наук. – К., 1996. – 24 с.; Гончар Б.М., Городня Н.Д. Відносини між Францією і УНР (грудень 1918 р. – квітень 1919 р.) // Український історичний журнал. – 2000. – № 2. – С. 47-57; Солдатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. – К.: Світогляд, 2007. – С. 241-301; Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки: в 4 т. – Т. III. Рік 1919. – К.: Світогляд, 2010. – С. 125.
36. Савченко В. Симон Петлюра. – Харьков: Фолио, 2004. – С. 244, 251; Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки. – Т. III. Рік 1919. – К.: Світогляд, 2010. – С. 153-155.
37. Павлюк О.В. Боротьба України за незалежність і політика США (1917-1923). – К.: Academia, 1996. – 187 с.
38. Под немецкой пятой (документы о Гетьманщине) // Летопись революции. – 1924. – № 3. – С. 189-203.

39. Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917-1918 рр. – К.: Політична думка, 1999. – 274 с.
40. Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т. / Відп. ред. В. Верстюк. – К.: Темпора, 2015. – Т. 1. – 790 с., Т. 2. – 412 с.

Солдатенко В.Ф. Сравнительная историографическая оценка международного положения Украины в период Гетьманата П. Скоропадского.

Противоречивым событиям 1918 г. в целом и отдельным его аспектам, в частности, посвящено очень много литературы с различными подходами, выводами и оценками. Среди новейших публикаций автор статьи предлагает ознакомиться с книгой «Украина между самоопределением и оккупацией: 1917-1922 годы». Представленное исследование оценивает политику, которая привела к кардинальным сдвигам в тогдашней Европе. В статье речь идет о чрезвычайно сложных процессах, которые наполняли международную жизнь в 1918 г., место и роль Украины в них. Обстоятельный анализ проведен на основе архивных и других источников научных центров Австрии, Германии, Венгрии, Великобритании, Франции, Польши, Чехии, России и других стран. Появление книги стало незаурядным явлением в исторической науке. Реагируя на ее содержание, выводы и оценки, историки Украины могут совместить их с собственными достижениями, учесть позитивы, отклонить то, что с точки зрения серьезной экспертизы окажется неприемлемым, дополнительно продумать аргументацию относительно сомнительных моментов и сосредоточиться на неотложных и перспективных вопросах.

Ключевые слова: Гетьманат, правительства Германии и Австро-Венгрии, Брестская конференция, оккупация, контрибуции, система заготовок, террор, повстанчество, дипломатия.

Soldatenko V. Comparative Historiographic Assessment of the International Situation of Ukraine in the Period of P. Skoropadsky's Hetmanate.

Contradictory events in 1918 as a whole and its separate aspects, in particular, are devoted to a lot of literature with different approaches, conclusions and assessments. Among the newest publications, the author of the article proposes to familiarize with the book “Ukraine between self-determination and occupation: 1917-1922”. The presented research evaluates the policy, which led to drastic changes in Europe at that time. The article deals with extremely complicated processes that filled international life in 1918, the place and role of Ukraine in them. A thorough analysis was based on archival and other sources of scientific centers in Austria, Germany, Hungary, Great Britain, France, Poland, the Czech Republic, Russia and other countries. The appearance of the book has become an unusual phenomenon in historical science. Responding to its content, conclusions and assessments, historians of Ukraine can combine them with their own achievements, take into account the positive ones, reject what, from the point of view of serious scientific expertise, will be inappropriate, further consider the argumentation of doubtful moments and focus on urgent and perspective issues.

Keywords: Hetmanate, governments of Germany and Austria-Hungary, Brest conference, occupation, indemnities, procurement system, terror, rebellion, diplomacy.